

**«6D120100 - «Ветеринариялық медицина» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған Базарбаев Рыскелди Кантореевич «Құстың жұқпалы бронхиті және Ньюкасл ауруына қарсы поливалентті инактивтелген вакцина дайындауға қолданылатын вирустар штамдарының сипаттамасы» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына
РЕСМИ РЕЦЕНЗЕНТТІҢ ЖАЗБАША ШІКІРІ**

р/н №	Өлшемшарттар	Өлшемшарттарға сәйкестігі (жауап нұсқаларының бірін сызу)	Ресми рецензенттің ұстанымына негіздеме (ескертуді курсивпен көрсету)
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымды дамытудың басым бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірін көрсету); 2) диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауын көрсету); 3) диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету) келеді.	Базарбаев Рыскелди Кантореевичтің 6D120100–«Ветеринариялық медицина» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу мақсатында орындалған диссертациялық зерттеу жұмысы ветеринариялық ғылымның заманауи бағыттарына сәйкес орындалған және аталған сала талаптарына толық жауап береді. Диссертациялық жұмыс «Құстың жұқпалы бронхиті және Ньюкасл ауруына қарсы поливалентті инактивтелген вакцина дайындауға қолданылатын вирустар штамдарының сипаттамасы» атты ынталы жоба аясында ғылыми-зерттеу жұмыстарының бекітілген жоспарларына сәйкес 2022–2024 жылдар аралығында орындалды. Зерттеу тақырыбы 2024 жылы бірінші ақпан айында №07-18-306 кіріс номерімен мемлекеттік тіркеуден өткізіліп, №0124РКИ0134 нөмірі берілген.
2.	Ғылым үшін маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған.	Ізденушінің қол жеткізген нәтижелері отандық ғылымға және ауылшаруашылық өнеркәсібіне елеулі үлесін қосады және маңыздылығы толықта <i>ашылған</i> .
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары, 2) орташа;	Диссертация ғылыми, мемлекеттік тілде жазылған. Диссертациялық жұмыстың мәтініндегі сөздер, сөйлем құрауы, жазылу стилі, ғылыми терминдер сауатты, бірі-біріне

		3) төмен;	байланыса жазылған. Өзі жазу деңгейі жоғары
		4) өзі жазбаған.	
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі:	4.1 Қазақстандағы ауыл шаруашылығы құстарын әртүрлі өнімділік бағытында өсіретін өнеркәсіптік және жеке шаруашылықтардың көпшілігіне зерттеулер жүргізілді. Аталған инфекциялар қоздырушысы жоғары мутагендік ерекшелігін ескере отырып, эпизоотиялық мониторинг шеңберінде жүргізілген молекулалық-генетикалық зерттеулер осы аймақта таралған вирустардың штамдары туралы акпараттың жалғыз көзі болып табылады. Вирустардың жоғары өзгергіштігі, үнемі дамып келе жатқан жаңа нұсқалар мен генотиптер вирустық вириондарды диагностикалау мен саралаудың жылдам, сондай-ақ сезімтал әдісін іздеуге мәжбүр етеді. Осы факторлардың барлығы таңдалған тақырыптың өзектілігін және оның Қазақстандағы құс шаруашылығы саласын дамыту үшін практикалық маңыздылығын көрсетеді. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, диссертациялық жұмыстың нәтижесінде Тауықтың жұқпалы бронхиті, Ньюкасл ауруына қарсы вакцинаны дайындау үшін бөлініп алынған штамм. Диссертациялық жұмыстың өзектілігі толығымен ашылған негізделген.
		1) негізделген;	
		2) ішінара негізделген;	
		3) негізделмеген.	
		4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды:	4.2 Диссертация мазмұны атап айтқанда, Қазақстан Республикасында алғаш рет Ньюкасл ауруы мен тауықтың жұқпалы бронхиті вирустарының ПМВ-1 тауық 66/Алматы/2020 (тіркеу нөмірі М-02-24/Д және ЯК-Сев ИВК2024 (тіркеу нөмірі М-03-24/Д)) штаммдары бөлінді және олар аталған ауруларға қарсы отандық вакцина әзірлеуге ұсынылды диссертация тақырыбын айқындайды.
		1) айқындайды;	
		2) ішінара айқындайды;	
		3) айқындамайды.	
		4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді:	4.3 Жұмыстың негізгі мақсаты – Қазақстандағы Ньюкасл ауруы мен тауықтың жұқпалы бронхитінің таралуына мониторинг жүргізу, вирусологиялық және серологиялық әдістер арқылы қоздырушысын бөліп алып, олардың антигендік қасиеттерін зерттеу нәтижесінде поливалентті инактивтендірілген вакцина дайындауға арналған тиімді
		1) сәйкес келеді;	
		2) ішінара сәйкес келеді;	
		3) сәйкес келмейді.	

			штамдарды іріктеу. Молекулалық-генетикалық әдістің көмегімен Ньюкасл ауруы мен тауықтың жұқпалы бронхитінің бір мезгілде балау. Осы мақсатқа жету үшін алға қойылған міндеттері диссертация тақырыбына толығымен <i>сәйкес келеді.</i>
		4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен ережелері логикалық байланысқан:	4.4 Диссертациялық жұмыстың барлық бөлімдері мен ережелері өзара логикалық байланысқан <i>толық байланысқан.</i>
		1) толық байланысқан;	
		2) ішінара байланысқан;	
		3) байланыс жоқ.	
		4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидағтар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған:	4.5 Изденуші ұсынған шешімдері дәлелденген, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып, өз пікірімен және отандық, алыс, жақын шет мемлекет ғалымдарының сілтемелеріне негізделген <i>сыни талдау бар.</i>
		1) сыни талдау бар;	
		2) талдау ішінара жүргізілген;	
		3) талдау өз пікіріне емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген;	
		4) талдау жоқ.	
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен ережелер жаңа ма?	5.1 Қазақстан Республикасында Кері транскрипциясы бар полимеразды тізбекті реакция арқылы тауықтың жұқпалы бронхиті мен Ньюкаслдың вирустарының геномдарын бір мезгілде анықтау және саралау әдістемесі жетілдірілді. Жүргізілген ғылыми зерттеулердің нәтижесінде <i>толығымен жаңа.</i>
		1) толығымен жаңа;	
		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);	
		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	
		5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа ма?	5.2 Диссертациялық жұмыс нәтижесінде Кері транскрипциясы бар полимеразды тізбекті реакция арқылы тауықтың жұқпалы бронхиті мен Ньюкасл ауруына балау қою. Тауық эмбриондарында рекомбинантты штамдарды өсіру шарттары онтайландырылды. Негізінде тауықтың жұқпалы бронхиті мен Ньюкасл ауруына қарсы поливалентті инактивтелген вакцинаны дайындау үшін және әзірленген штамның қауіпсіздігіне, және иммуногендік көрсеткіштеріне сынақтар
		1) толығымен жаңа;	
		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);	
		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	

			жүргізілді. Осыған орай, қорытындылар <i>толығымен жаңа</i> деп тануға болады
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе?	5.3 Вирусты анықтауда негізгі молекулалық-генетикалық әдіс ретінде нақты уақыттағы кері транскрипциялы полимеразды тізбекті реакция (КТ-ПТР) қолданылады. Ал серологиялық диагностикалық әдістер–ИФТ Bio Chek диссертациялық жұмыстың технологиялық тұрғыдан жаңа шешімі ретінде қарастыруға болады <i>толығымен жаңа</i>
		1) толығымен жаңа;	
		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);	
		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық негізгі қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген/негізделмеген (qualitative research (квалитатив ресеч) және өнер және гуманитарлық ғылымдар бойынша даярлық бағыттары үшін).	Диссертанттың алған қорытындылары ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген. Оған 2018-2024 жылдар аралығындағы алынған ғылыми есептер, құжаттар, бөлінген вирус штамдары ЖШС «БҚПҒЗИ»- да сақталған.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі ережелер	Әрбір ереже бойынша келесі сұрақтарға жеке жауап беру қажет: 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді; 5) бұл тұжырымда ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес. 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің тривиалды екенін тексеру мүмкін емес. 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ;	7.1 Диссертант ғылыми зерттеуінде Қазақстан Республикасы аумағында Ньюкасл ауруы мен құстардың жұқпалы бронхитінің айналымдағы штамдарын бөліп алған. Сонымен қатар, кері транскрипцияға негізделген полимеразды тізбекті реакция әдісі арқылы тауықтың жұқпалы бронхиті және Ньюкасл ауруының вирустарының геномдарын бір мезгілде анықтау және саралау әдістемесі дәлелденді. 7.2 Қорғауға ұсынылған негізгі қағидаттар ғылыми тұрғыдан дәлелденген. Диссертацияда келтірілген әрбір ғылыми нәтиже, тұжырым мен қорытынды жүргізілген тәжірибелердің нақты нәтижелеріне негізделгенін көрсетеді. Диссертациялық жұмыстың қорғауға шығарылған қағидаттары тривиалды емес және жаңашыл сипатқа ие. 7.3 Бұған қоса, диссертант тауықтың жұқпалы бронхиті мен Ньюкасл ауруына қарсы поливалентті инактивтелген вакцина әзірлеуге арналған вирус штамдарының молекулалық-генетикалық сипаттамасын алғаш рет жасаған. 7.4 Диссертант нәтижелерін келешекте, елімізде Ньюкасл

		3) бұл тұжырымда ереженің жаңашылдығын тексеру мүмкін емес. 7.4 Қолдану деңгейі. 1) тар, 2) орташа, 3) кең 4) бұл тұжырымда ереженің қолдану деңгейін тексеру мүмкін емес. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия, 2) жоқ 3) бұл тұжырымда мақаладағы ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	ауруы мен құстың жұқпалы бронхиті бойынша індеттік жағдайды жақсартуға, яғни эпизоотологиялық бірліктерде індетті дауалау немесе одан сауықтыру шараларын ұйымдастыру кезінде қолдану мүмкіндігі <i>кең</i> . 7.5 Қорғауға шығарылған зерттеу нәтижелеріндегі негізгі қағидағтар Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған журналдарда, Scopus базасына кіретін Халықаралық ашық ветеринариялық журналда жарық көрген мақалаларында жан-жақты <i>ия</i> дәлелденген.
8.	Дәйектілік қағидаты.	8.1 Әдіснаманы таңдау – негізделген немесе әдіснама нақты жазылған: 1) ия; 2) жоқ.	8.1 Әдіснаманы таңдауы негізделген және диссертациялық жұмыстағы зерттеу міндеттеріне толық сәйкес келеді. Әдіснама ғылыми жұмыста <i>нақты жазылған</i> .
	Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған: 1) ия; 2) жоқ.	8.2 Диссертант диссертация жұмыстарының нәтижелерін компьютерлік технологияны, статистикалық бағдарламаларды қолдана отырып, заманауи молекулалық-генетикалық әдістер мен интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алған <i>ия</i> .
		8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер	8.3 Диссертациялық жұмыстың қорытындылары, жұмыстың міндеттерін орындау барысында алынған нәтижелерден туындайды және эксперименттік зерттеулермен <i>дәлелденген</i> . Атап айтсақ, бөлінген штаммның қасиеттері мен қауіпсіздігі, моделдік зертханалық сынақтар нәтижелерімен <i>ия</i> расталған.

		педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді):	
		1) ия;	
		2) жоқ.	
		8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған.	8.4 Маңызды мәлімдемелер отандық, алыс және жақын шет ел ғалымдарының ғылыми әдебиеттеріне, ғылыми зерттеу жарияланым дереккөздеріне сілтемелермен <i>расталған</i> . Диссертациялық жұмыстағы тұжырымдалған нәтижелер мен қорытындылардың шынайылық дәрежесін диссертацияның мазмұнынан көруге болады.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті/жеткіліксіз.	8.5 Диссертациялық жұмыста отандық және шетелдік еңбектерге шолу жасалынып, негізге алынған Әдеби шолуға пайдаланылған әдебиеттер тізімі <i>жеткілікті</i> берілген. Пайдаланған әдебиеттер тізімі диссертацияның теориялық та, әдістемелік те негізін жүйелеуге толық мүмкіндік береді.
9	Практикалық құндылық қағидаты	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы:	9.1 Жұмыс ғылыми тұрғыдан дәлелді, диссертацияның теориялық маңызы <i>бар</i> , әдебиеттердегі пікірлермен толықтырылады, ал алынған нәтижелерін ветеринариялық иммунология, вирусология, індеттану және жануарлардың жұқпалы аурулар пәндері бойынша оқу үдерісінде, қолдану мүмкіндігі <i>бар</i> .
		1) бар;	
		2) жоқ.	
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары:	9.2 Диссертацияның практикалық маңызы зор, себебі, Тауықтың жұқпалы бронхиті және Ньюкасл ауруына дауалауға арналған вакцина жасауға ұсыну, <i>ия</i> ауруды алдын алуға, індетке қарсы шаралардың тиімділігін арттыруға және індеттік жағдайды жақсартуға мүмкіндік беруі тиіс.
		1) ия;	
		2) жоқ.	
		9.3 Практикалық ұсыныстар жана ма?	9.3 Ізденушінің ұсынып отырған практикалық ұсыныстары
		1) толығымен жана;	<i>толығымен жаңа</i> болып табылады.

		2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);	
		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы:	Жұмыс, академиялық еңбектің стильдік талаптарына сай, техникалық рәсімдеу нормаларын сақтай отырып жазылған еңбек болып табылады. Академиялық жазу сапасы - жоғары. Диссертациялық жұмыста такырып бойынша отандық, шет ел ғалымдарының зерттеу жұмыстарының нәтижелеріне талдау жүргізілген. Ғылыми зерттеу жұмыс нәтижелері негізінде қорытынды жасалған.
		1) жоғары;	
		2) орташа;	
		3) орташадан төмен;	
		4) төмен.	
11.	Диссертацияға ескертулер		Диссертациялық жұмысты жазу барысында бірқатар ескертулер бар, атап айтқанда: - Қазақстан Республикасында Ньюкасл ауруы мен жұқпалы бронхит бойынша тарихи індеттік жағдайға сипаттама берілмеген; - Ньюкасл ауруы мен жұқпалы бронхитке қарсы тәжірибеде қолданатын вакциналардың биологиялық қасиеттері көрсетілмеген; - Қазақстанда қандай өңірлік вакциналар дайындалады, қандай кандидат штаммдарды қолданады және тіжірибеде диагностикалауға қолданылатын әдістерге сипаттама берілмеген; - диссертациялық жұмыстың мәтінінде (жекелеген беттерде) грамматикалық, орфографиялық, стилистикалық және техникалық қателіктер кездеседі; - кейбір арнайы терминдердің («вакцинация», «орган», «процедура», «модификация», «грипп», «участок», «режим», «беттік антиген» т.б.) қазақ тіліне аударылуы тілдік нормаға сәйкес келмейді; - 4-10-17-шы суреттердің сапасы төмен.

12.	Докторант макалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі (диссертация макалалар сериясы нысанында корғалған жағдайда ресми рецензенттер докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша әр макаласының ғылыми деңгейін)	Докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша жарияланған ғылыми макалаларының ғылыми деңгейі жоғары, атап айтқанда, және Web of Science және Scopus базаларында жарияланған макалалар бойынша: Web of Science базасында квартилі – Q2, CiteScore рейтингі бойынша процентиі – 52), Молекулалық-генетикалық әдістің көмегімен Ньюкасл ауруы мен тауықтың жұқпалы бронхитінің бір мезгілде балау; Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған ғылыми журналдарында жарияланған 5 мақала да тақырыпка сәйкес жазылған ғылыми-практикалық маңыздылығы зерделейді орасан зор.
13.	Ресми рецензенттің шешімі (осы Үлгі ереженің 28-тармағына сәйкес)	Базарбаев Рыскелди Кантореевич «6D120100 - «Ветеринариялық медицина» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін беруді ұсынамын.

Ресми рецензент:

«Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті» КеАҚ, «Ветеринариялық санитария» кафедрасының профессоры, ветеринария ғылымдарының докторы

С.К. Абдрахмановтың қолын растаймын
«Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті» КеАҚ ғылым хатшысы

Күні: «30» мамыр 2025 жыл



С.К. Абдрахманов





Г.М. Дерипсалдина